

Tsotsi

Gängledaren Tsotsis kriminella tillvaro ställs en dag på ända när han finner en baby i baksätet på bilen han just stulit. Det blir början på en psykologisk resa där fruktansvärda barndomsminnen gör sig påminda och väcker de frågor Tsotsi länge undvikit att ställa. Vad är ett anständigt liv? Vad är personligt ansvar? Finns det förlåtelse och försoning trots att livet gett en de sämsta tänkbara förutsättningar – som ett rotlöst gatubarn uppvuxen i Sydafrikas slum.

Rekommenderad från gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

I en kåkstad utanför Johannesburg är sextonårige Tsotsi den givne ledaren för ett litet kriminellt gäng bestående av Butcher, Soekie, Boston, Aap och han själv. Livet på gatan, som går ut på att försörja sig genom dagliga stöldraider, har gjort dem hårdhudade och särskilt Tsotsi, vars namn betyder gangster på gatuslang, visar ingen som helst nåd mot sina offer. När de rånmördar en man mitt i rusningstrafiken i tunnelbanan börjar Boston ifrågasätta både gängets moral och Tsotsis kallsinne. Tsotsi svarar med att slå ner och misshandla Boston.

Samma kväll hamnar Tsotsi i ett välbärgat område där han ser en dyrbar Mercedes stanna vid en garagegrind. När föraren, en kvinna, kliver ur springer Tsotsi fram för att stjäla bilen och när kvinnan försöker stoppa honom skjuter han ner henne. Utan körkort ger han sig iväg på en vinglig färd som snart slutar i diket. Från baksätet hörs ett underligt ljud. Där sitter ett spädbarn fastspänt i sin barnstol.

Den absurda situationen till trots bestämmer sig Tsotsi för att behålla babyn. Han gömmer den i en kasse under sängen i sitt lilla enkla kyffe, gör provisoriska blöjor av tidningspapper och matar den med kondenserad mjölk.

Ingenting kan dock hålla Tsotsi borta från gatan. En kväll förföljer han en äldre rullstolsbunden tiggare. De har tidigare kommit i gräl och Tsotsi ser nu chansen att hämnas, och kanske råna eller slå ner honom. Men deras konfrontation övergår i en diskussion om värdighet, om att livet kan vara värt att leva, till och med för en handikappad hemlös man. Tsotsi skonar mannen och vi förstår att han har fått sig en tankeställare.

Babyn måste få riktig mat och i desperation tvingar Tsotsi Miriam, en ung grannkvinna som själv har en liten baby, under pistolhot att även amma ”hans” barn.

Modern till det bortförda barnet överlever skjutningen men

ligger svårt skadad på sjukhus och polisen söker nu efter kidnapparen. En fantombild i tidningen får Felas, ägarinna till gängets stamhak, att fatta misstanke mot Tsotsi. Butcher, Soeki och Aap påpekar dock att han inte ens kan köra bil.

Barnet har väckt gamla minnen till liv hos Tsotsi. I återblickar rullas traumatiska upplevelser från barndomen upp där en döende mor och en våldsam far spelat avgörande roller. En dag bestämmer Tsotsi att gänget skall ta sig tillbaka till babyns hem för att stjäla pengar och hämta babytillbehör som mjölkersättning och nappflaskor.

Tsotsi, Butcher och Aap överrumplar och binder fast babyns far John men när han ändå lyckas sätta på larmet uppstår panik och Butcher vill skjuta honom direkt. I sista stund skjuter Tsotsi istället Butcher och de andra flyr från huset.

Tsotsi erbjuder Miriam pengar som han stulit från Johns kassaskåp men hon vill inte ha dem utan uppmanar Tsotsi att ge tillbaka babyn till föräldrarna. Tsotsi inser till slut att detta är den enda lösningen och han beger sig tillbaka till huset där han ringer på porttelefonen och säger att babyn finns på trappan.

Polisen som nu kommit till platsen gör honom osäker och han tar upp barnet i famnen. Det blir till slut John som övertygar polisen om att inte ingripa utan låta honom sköta samtalet med Tsotsi. Efter viss övertalning lyckas han få Tsotsi att återlämna babyn. I en uppgiven gest höjer Tsotsi sina armar inför det samlade polisuppbådet.

Ett anständigt liv

”Anständighet. Känner du igen det ordet?” När Boston försöker rannsaka sig själv och framförallt konfrontera Tsotsi och hans uppluckrade moral kan Tsotsi inte ta in det och han svarar på den enda sätt han kan. Med våld. Tsotsi är en street smart överle-

vare som lärt sig att skräck inger respekt men som på vägen har förlorat all förmåga till empati.

En central scen är när Tsotsi möter den handikappade tiggaren som han först tänkt råna. I hans ögon är mannen en förlorare med ett liv knappt värdigt en hund. Varför försöker han överleva när hans liv är så uselt? Mannen svarar; "Jag tycker om att känna solen på gatorna. Till och med dessa händer. Jag kan fortfarande känna värmen."

För att skingra tankarna beger sig Tsotsi till ett öppet fält där några hemlösa barn har upprättat ett eget litet samhälle med boplatser i övergivna cementrör. Han pekar på ett av dem och påpekar stolt att det en gång var hans hem men att han nu har ett eget ställe.

Mötet med Miriam blir också en påminnelse om att man kan välja hur man vill leva även med dåliga förutsättningar. Trots att hon är ensamstående med en baby sedan hennes man mördats på väg hem från jobbet, försöker hon genom sömmerskejobb och försäljning av hemmagjorda mobiler upprätthålla ett värdigt liv.

Tsotsis livsstil har hårdat honom. Från en hård barndom till ett ännu värre liv på gatan där vardagen bokstavligen handlar om att överleva. Upplevelserna av moderns långa sjukdomstid och död (underförstått i AIDS) samt faderns brutalitet har satt sina spår. Han har bevittnat hur hans hund sparkats ihjäl och modern misshandlats. För att skydda sig själv har han stängt av sina känslor och helt enkelt valt att inte engagera sig emotionellt. Varken i vänner eller offer.

- Fundera över hur Tsotsi hårdats av motgångarna. Vilka egenskaper har själva livsstilen tvingat fram? Finns det några ansatser till medkänsla gentemot hans få vänner? Är de vänner eller handlar det bara om beroende? Varför har han blivit gängets ledare? Vad betyder barndomen för våra fortsatta liv? Kan man läka en trasig barndom? Vad gör vissa till "maskrosbarn" medan andra går under? Har man ett eget val även om livet gett dåliga förutsättningar?

- I den värld Tsotsi rör sig i påminns han ständigt om fattigdomen, eländet och misären. Just tiggaren blir en symbol för allt han föraktar. Ett värdelöst liv i trasor på gatan. När denne i sin tur berättar att något så enkelt som att känna solvärmen mot sina händer kan göra livet värt att leva blir det en tankeställare för Tsotsi. Fundera över på vilket sätt mannen provocerar Tsotsi? Är det bilden av honom själv i framtiden han ser? Vilka nya tankar kan mötet med tiggaren ha väckt hos Tsotsi?

- Ett värdigt och anständigt liv, vad är det? Om det inte handlar om materiella värden, vad består det då av? Filmen väcker frågor kring hur vi definierar begreppet. Tsotsi förstår inte hur Miriams hemmagjorda konstmobiler av glasskärvor kan vara värda pengar. För honom är det bara värdelösa glasbitar, inte en bild av hur man upptäcker, värderar och förvaltar de gåvor som finns i livet. Fundera över hur Miriam eller barnen i cementrören försöker göra det bästa av sina förutsättningar och hur Tsotsi också söker efter sin värdighet genom att få kontroll över sitt liv. Hur ser sambandet ut mellan att kunna ha kontroll över sitt liv och känslan av värdighet?

Barnet

Upptäckten av babyn i baksätet på den stulna bilen blir den stora vändpunkten för Tsotsi, ett moraliskt uppvaknande. Instinktivt bestämmer han sig för att behålla det. Tafatt gömmer han barnet

under sängen och ger det kondenserad mjölk direkt ur burken. Vi ser med förfäran hur den kladdiga mjölken lockat till sig myror som kryper över ansiktet på den lille. Hjälplosheten hos barnet väcker något nytt hos Tsotsi. Han har ansvaret för att det får mat och även om det sker på det enda sätt han känner till; hotet, ordnar han så att pojken får sin mjölk. Barnet tvingar inte bara Tsotsi att se till någon annans behov. Det väcker också känslor kring hans egen barndom, identitet och livssituation.

För honom blir barnet någon att kalla sin egen. Han ger det namnet David, som visar sig vara hans riktiga namn, som han förträngt eller slutat använda eftersom det är så laddat av bittra minnen. Barnet kommer dessutom från en välbärgad familj och har givetvis andra förutsättningar i livet än han själv haft. Nu har han makten över det vilket kanske också inger honom en känsla av hämnd och revansch gentemot den framväxande svarta medelklassen.

I Tsotsis relation till barnet finns också en symbolik som ger en rad tolkningsmöjligheter. Förutom att babyn blir en mänsklig varelse att bry sig om för Tsotsi kan man också se den som ett metaforiskt Jesusbarn som i stället för sin krubba hamnar i en påse i ett skjul. Tsotsi är den förklädde frälsaren, den svaga människan, barnet som varken fått vara barn eller bli vuxen.

- Hur hade Tsotsis liv kunnat se ut om han fötts av andra föräldrar? I slutet när han återbördar babyn gör han en Kristuslik gest. Som efter en rening eller frälsning. En slags försoning med livet. Kan man se babyn som en pånyttfödelse för Tsotsi? Diskutera filmen ur ett emotionellt och ett symboliskt perspektiv.

Förlåtelse

Ett ytterligare tema är förlåtelse och försoning. Efter att Boston blivit nedslagen av Tsotsi är det kyligt mellan dem. Senare i filmen kommer något slags samvete ifatt Tsotsi och han erbjuder sig att ta hand om sin vän. Tsotsi söker förlåtelse och får den samtidigt som vännen vänder bort sitt ansikte som om han ändå inte riktigt förlåter. En nog så tydlig bild för vad förlåtelse egentligen handlar om. Det betyder inte att man behöver glömma för att förlåta men att man samtidigt inte kan förlåta om inte ursikten springer ur genuin ånger. För publiken blir det också möjligt att förlåta Tsotsi ju fler pusselbitar ur hans liv som läggs till helhetsbilden.

- Att förlåta kan vara det svåraste men också det enklaste. När kan vi förlåta? För vem är ursikten viktigast, för den som ger eller för den som söker den?

- I förlängningen handlar *Tsotsi* också om ett lands försoning med sin historia. Efter apartheidens upphörande fruktade den vita minoriteten att den svarta befolkningen skulle hämnas alla lidanden och övergrepp. Försoningsprocessen, som gett Sydafrika smeknamnet "regnbågsnation" pågår men måste ständigt underhållas. Hur finner man försoning inom en trasig nation, mellan olika folkgrupper? Hur kan man lära sig att våga lita på forna fiender?

Apartheid

Sydafrikas apartheidssystem är en av de mest systematiska former av statligt sanktionerad rasism som förekommit. Även om tankarna på ett formaliserat system för att styra den svarta majoriteten förekommit sedan nittonhundratalets början var det i

valet 1948 som Nationalistpartiet formellt lanserade apartheid och vann regeringsmakten.

Blandäktenskap förbjöds, bostadssegregationen genomfördes konsekvent, ett separat skolsystem för svarta infördes. De icke-vita delades in i "black africans", "mixed race" och "asians". Svarta fick inte äga land och hade inte rösträtt. Trots internationella protester utvidgade man systemet ytterligare och inrättade ett antal "hemländer" eller "bantustans" i ofruktbara och utarmade regioner. Där skulle afrikanerna leva sitt stamliv och miljoner människor tvångsflyttades dit.

Men en allt starkare motståndsrörelse med ANC i spetsen, en allt kraftigare internationell opinion, en växande opposition även bland den vita minoriteten drev till sist fram en nedmontering av systemet och 1994 hölls de första fria valen med ANC som segrare och dess nyligen frigivne ledare Nelson Mandela valdes till president. Alla raslagar avskaffades men spåren av apartheid finns naturligtvis kvar med djupa klyftor och sociala orättvisor.

Sydafrikas nya murar

Tsotsi bygger på en roman av författaren och dramatikern Athol Fugard som beskriver 50-talets gatuliv i Sydafrika. Genom att förlägga historien till en av dagens kåkstäder belyser den universella och tidlösa problem samtidigt som den är en termometer på post-apartheids kvardröjande effekter.

Det gytriga livet bland de fallfärdiga rucklen blir en påminnelse om att livet inte automatiskt har förbättrats till det bättre för alla svarta. I Tsotsis kvarter köar man för vatten, försöker upprätthålla någon slags handel och vandel medan de som har arbete trängs på överfulla tåg mot innerstaden där enorma affischkampanjer varnar för AIDS.

På andra sidan de öppna brända fälten där gatubarnen kamperar i cementrör finns den nya välbärgade svarta medelklassens villor. Omgärdade av höga staket och säkerhetslarm kör de in sina nya exklusiva bilar på tomter lika oåtkomliga för någon som ett slott med vallgravar. För *Tsotsi* är det särskilt provocerande att det är svarta som nu uppnått välfärd medan hans egen situation fortfarande är lika illa.

Rent visuellt blir bilden av kåkstaden en metafor för kaos, smuts och utanförskap. Mellan den och de rikas värld ligger en tom yta av laglöst land som både blir en frizon och en plats för *Tsotsi* att samla sina tankar.

Tsotsi handlar om enorma klassklyftor som verkar svåra att överbrygga så länge rädslan och misstänksamheten råder. I

dagens Sydafrika är närmare fyrtio procent av befolkningen arbetslös och lever i fattigdom. Närmare femton procent är hemlösa. De flesta kommer ur den svarta majoriteten. Medelklassen utgör cirka åtta miljoner varav hälften är vita. Kriminaliteten är bland den högsta i världen och innefattar framför allt bilstöld, rån och knarkklängning.

Det sydafrikanska samhället lever liksom de flesta länder söder om Sahara i skuggan av en nästan oöverskådlig AIDS-epidemi. Barnen på fältet är söner och döttrar till en generation som nästan håller på att utplånas. De tillhör med stor sannolikhet också landets nio miljoner hemlösa barn. Fyra till fem miljoner sydafrikaner är smittade och antalet ökar med sjuttonhundra om dagen. Ett faktum som landets president Thabo Mbeki länge förnekade men till sist tvingats erkänna och ta itu med efter kraftfulla påtryckningar från omvärlden. I filmen ser vi exempel på de kampanjer som görs för att upplysa befolkningen. Samtidigt ligger en stor del av problematiken i nedärva attityder i ett patriarkalt samhälle där kvinnors rättigheter ignoreras.

Alla dessa negativa aspekter av apartheids efterdyningar manifesteras i filmen. Samtidigt har regissören Gavin Hood velat ge en försonande och hoppfull bild av ett land i utveckling. Han har velat ta fasta på den genuina kraften hos ungdomarna i kåkstaden och deras kultur. Skådespelarna, varav en del amatörer talar tsotsi-taal. En mix av afrikaan, ett av de elva språk som talas i Sydafrika, zulu och xhosa, två av de svartas egna språk. Inspelad på plats i Soweto och Johannesburg i vackert ljussatta bilder fotograferat i cinemascopeformat och med ett soundtrack bestående av sydafrikansk hip-hop övertygar *Tsotsi* som en historia filmad ur huvudpersonernas perspektiv.

- Fundera över hur filmen arbetat med de olika världarna och hur de kontrasterar mot varandra. Hur gör sig de sociala och etniska klyftorna Sydafrika påmind i filmen? Fundera över styrkan med att arbeta med lokal befolkning och det genuina språket när man gör en så socialt och aktuellt förankrad film som *Tsotsi*?

Produktionsuppgifter

Sydafrika 2005

Producent: Peter Fudakowski

Manus: Gavin Hood efter en roman av Athol Fugard

Regi: Gavin Hood

Foto: Lance Gewer

Klippning: Megan Gill

Musik: Mark Kilian, Paul Hepker

I rollerna

Tsotsi – Presley Chweneyagae

Miriam – Terry Pheto

Boston – Mothusi Magano

Butcher – Zenzo Ngqobe

Aap – Kenneth Nkosi

Tekniska uppgifter

Speltid: 94 min

Format: Super 2,35:1

Ljudsystem: Dolby SRD

Censur: från 15 år

Svensk premiär: 3 mars 2006

Distribution

Scanbox Entertainment, Östgötagatan 48, 116 64 Stockholm Tel. 08-545 787 80, fax 08-545 787 89 www.scanbox.com